

*Dny plynou, život mizí,
ten však, jemuž již platila píseň, dosáhne cti
a věčná bude pod nebesy jeho sláva.*

EPOS Z ANGLIE

Úvod /

Jiří Gruša jako Evropan

Jestliže byl pro Jiřího Grušu Edvard Beneš Rakušan, tak on byl, stejně jako svatý Vojtěch, Jan Amos Komenský a Milan Kundera, abych jmenoval ty naše nejznámější, Evropan. Bohužel všichni tito Češi a Moravané, včetně Jiřího Gruši, kromě Milana Kundery, který žije v Paříži, zemřeli v exilu.

Jirka Gruša byl pro mě hlavně kamarád z Bonnu, kde jsme k sobě měli deset let blízko: chodili jsme plavat, hráli ping-pong a běhali v lese. Do Bonnu se dostal poté, co mu československé úřady odebraly občanství a když ho korespondent ARD Hans Peter Riese pozval k sobě: znali se z Prahy, kde byl dopisovatelem v roce 1968. Stalo se tak po Chartě 77, kdy Gruša strávil dva měsíce ve vazbě kvůli románu Dotazník. Proces kvůli literárnímu dílu byl i za normalizace Gustáva Husáka výjimečný, protože Dotazník byl evidentně uměleckou prózou, která dokládala Grušovu nejsilnější stránku: šlo vlastně o esejistickou meditaci nad strukturou dotazníku, která redukuje život každého člověka na umělou kostru ideologickým rastrem. Gruša v tomto jedinečném románu

vznesl za vládnoucí nenormality nejhlásitější protest proti všem pokusům kastrace života člověka, a tím se dotkl prapodstaty totality, jejíž představitelé to nejspíš nepochopili, toho nebyli schopni. Ale už to, že románu nerozuměli, je uráželo a cítili v tom intuitivně pro sebe nějaké nebezpečí. Autor sám napsal: „Dotazník byl pokus vzdorovat i bezejmennosti.“ Jak i tento román dokládá, byl Jiří Gruša svým vnitřním ustrojením spíše esejista, v tom starém a původním významu, jak esej vymyslel Michel Montaigne v roce 1580. Měl rád definici Michaela Hamburgera, který napsal asi toto: Esej je procházka pro potěšení, ne obchodní cesta. Když se hovoří o eseji, může se jednat jen o procházku na daném poli bez úmyslu ho vyměřovat. Na tomto poli se nebude orat, nebude se sít. Má zůstat loukou, neobděláným kouskem země. Jeden z procházejících se zajímá o květy, druhý o vyhlídku, třetí hledá hmyz. I honění motýlů je dovolené. Vůbec všechno je dovolené, kromě úmyslů vyměřovače, rolníka či spekulantů... Esej nemá formu, je to hra, která si vždycky znovu vytváří nová pravidla.

Jiří Gruša jako literát a esejista byl odborník na stopy slov, které hledal na louce pod přehrší frází a klíše a snažil se je vykládat. Pátral po jejich původních významech a pohrával si s nimi, aby se dostal až na dřev. V hlavě mně zní jeho věčné meditování nad slovem vina z eseje Asymetrie sousedství, jehož významu se jako československý a později český velvyslanec v Bonnu po roce 1989 nemohl z obou stran vyhnout. A jako literát dvojnásobně ne: poli-

tika pro něj nefungovala jako ulita, ale naopak se snažil její masku vždy rozbít, nebo alespoň nahlédnout za ni: nasvítit to, co mělo být zapomenuto či zamaskováno, ač nás to dodnes tíží.

O češtině v této souvislosti moc dobře věděl, že ta, stejně jako latina, rozlišuje mezi vinou morální (*culpa*) a právní (dluh/*debet*). V české verzi Otčenáše se Čech nemodlí „*et dimitte nobis debita nostra*“, nýbrž „odpusť nám naše viny (*culpa*)“. To věc komplikuje. Neboť Češi nechápou pod pojmem „vina“ automaticky „dluh“. A politické konstrukce jako „vyhnání“ a „odsun“ se pohybují v oblasti debetu. „Vina/*culpa*“ se tím vždycky připisuje tomu druhému. A to je samozřejmě problém, s kterým se těžko vstupuje do jakéhokoliv spolku a o to hůře do staré Evropy, jejíž židovsko-křesťanské kořeny jsou podle Talmudu víc jak pět tisíc let staré. Tímhle problémem se zabýval velmi často, protože věděl a viděl, že přijmout vinu totiž znamená mít výčitky svědomí a přání odčinit křivdu. Špatně formulovaná, nepochopená vina může posílit mravní invaliditu národa, a to ho bolestně trápilo, protože s takovými účelovými selháváním se setkával u našich politiků všech relevantních stran, a o těch dalších ani nemluvě. Byl zaskočený tím, jak hluboká je morální devastace obyvatelstva v české kotlině, a často citoval slova Karla Schwarzenberga, která jsme od něj slyšeli ještě před rokem 1989: „Je naivní si myslet, že se z toho marasmu můžeme dostat za kratší dobu, než jakou trval. Dvě totality učinily s národem své. Masarykovo nebát se a nekrást jsme si zjednodušili na nebát se a krásť!“